МУИС-ийн Эдийн Засгийн Сургууль

Эдийн Засгийн Боловсрол Холбоо

ЭДИЙН ЗАСАГ: онол, практик

№5 2002

Удирдлагын шийдвэр гаргах хүрээ

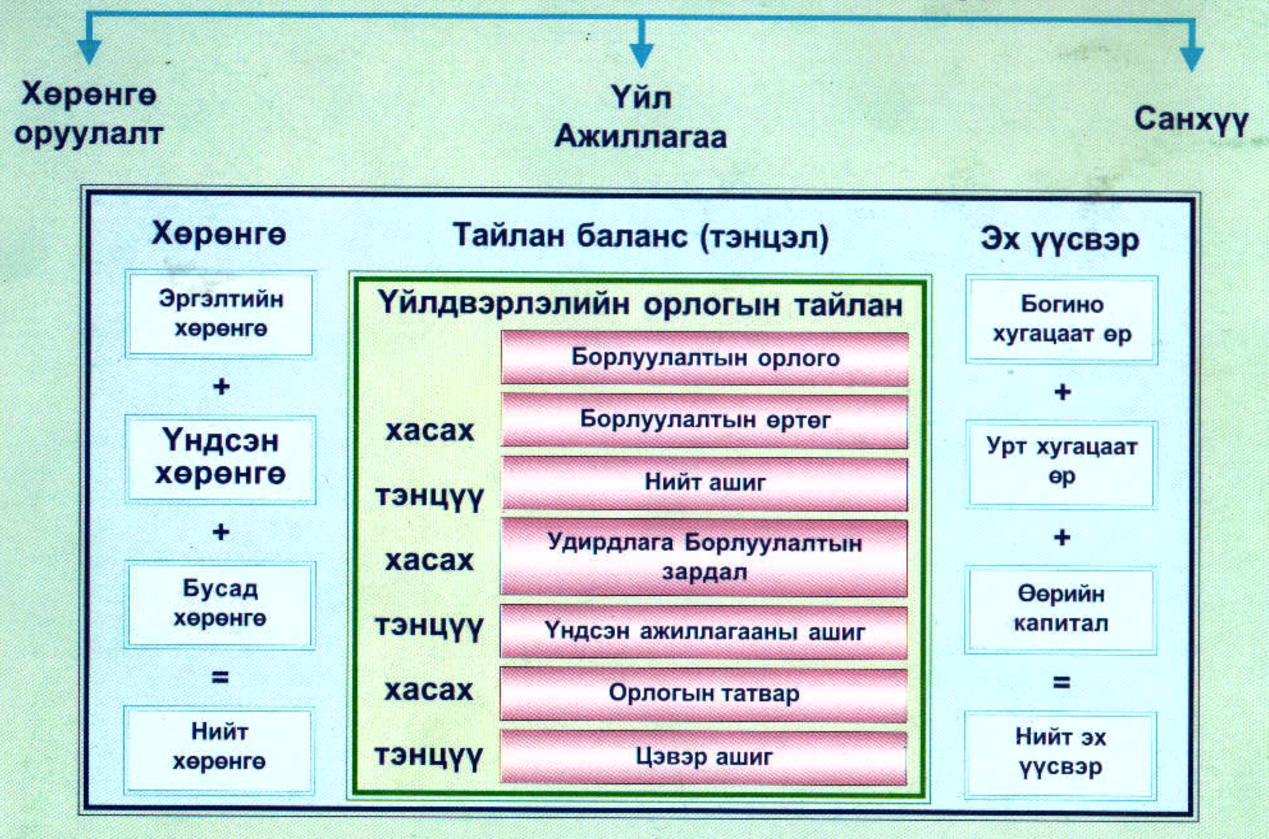

Улаанбаатар

Сэтгүүлийн редакцын зөвлөл

Дарга: **Б. Сувд**

Гишүүд:

Д. Дагвадорж
П. Лувсандорж
Г. Миеэгомбо
Э. Сайнбилэг
Б. Сайнжаргал

Н/Б дарга **Б.Энхтуяа**

ХАЯГ:
Улаанбаатар 46-А/121
Монгол Улсын Их Сургууль
Эдийн засгийн Сургууль

УТАС: 350997

ФАКС: 976-11-350994
И-МЭЙЛ:
enkhtuya@ses.edu.mn

© 2001. МУИС-ийн Эдийн засгийн сургууль
Эдийн засгийн боловсрол холбоо

АГУУЛГА

Өмнөх үг 3

Зохиогчид 4

1. **Н.Агваан** "Монгол улсын санхүү төсвийн алба, түүний хөгжлийн товч тойм" 5
2. **Г.Алтанзаяа** "Татварын философи, татвар ба татвар ноогдуулалтын тухай" . . 11
3. **Д.Бадамханд** "Дээд боловсролын байгууллагын зохион байгуулалт ба санхүүгийн менежмент" 19
4. **Р.Батжаргал** "Нягтлан бодох бүртгэлийн шинэчлэлийн тулгамдсан асуудал" 27
5. **Р.Буянжаргал, Н.Ганбаатар** "Нягтлан бодох бүртгэлийн хөгжлийн чиг хандлага" . . 32
6. **Ч.Дашсамбуу,** "Бүртгэлийн суурийн шинэчлэл" 35
7. **Т.Жаваа** "Говь ХК-ны өртгийн шинэчлэл, туршилт, үр дүн" 41
8. **Ч.Жавзандолгор** "Бүртгэлийн технологи, дансны ангилал, кодын шинэчлэл" 50
9. **Л.Мөнх-Очир** "Үндэсний аудитын үүсэл, төлөвшил, хөгжүүлэх тойм" 55
10. **Л.Наранчимэг** "Материаллаг нөөцийн шинжилгээ" 63
11. **Д.Нямаа** "Гадаад валютын ханшны өөрчлөлтийн бүртгэл тайлагнал" 67
12. **П.Оюунбилэг** "Арилжааны банкны зээлийн төрөл, Монголын онцлог" 73
13. **Д.Оюунцэцэг** "Мөнгөний бодлогын арга хэрэгсэлүүд" 77
14. **Б.Сайнжаргал, Т.Жаваа** "Нягтлан бодох бүртгэлийн стандарт бэлтгэх үзэл баримтлал" 80
15. **Н.Тунгалаг** "Японы удирдлагын бүртгэлийн хөгжил" 86
16. **Н.Цэдвээ** "Аудитын эрсдэлийн түвшинг тогтоох онол арга зүйн асуудал" 91
17. **С.Эрдэнэбилэг** "Санхүүгийн зах зээлийн түүхээс" 95

Хавсралт: МУИС-ийн нягтлан бодох бүртгэлийн тэнхмийн танилцуулга 101

Editorial Board

Editor in chief: **B. Suvd**

Board members:

D. Dagvadorj
P. Luvsandorj
G. Miyegombo
E. Sainbileg
B. Sainjargal

Secretary **B. Enkhtuya**

ADDRESS:
Ulaanbaatar 46-A/121
National University of Mongolia
School of Economic Studies

TELEPHONE: 350997

FAX: 976-11-350994
E-MAIL:
enkhtuya@ses.edu.mn

© 2001. School of Economic Studies, NUM
Economic Education Association

CONTENTS

Preface . . . 3
Authors . . . 4
1. **N.Agvaan** "Finance and Budjet system in Mongolia and survey of its development" . . . 5
2. **G.Altanzaya** "Taxation philosophy, Taxex, and taxation" . . . 11
3. **R.Badamhand** "Organization of a tertiary institution and its financial management" . . . 19
4. **R.Batjargal** "Problems of accounting system reform" . . . 27
5. **R.Buyanjargal, N.Ganbaatar** "Development trends of accounting system" . . . 32
6. **Ch.Dashsambuu** "Fundanmental reform of accounting" . . . 35
7. **T.Jaavaa** "Costs reform in Gobi company, testing and results" . . . 41
8. **S.Javzandolgor** "Accounting technology accounts classification, code reform" . . . 50
9. **L.Munkh-Ochir** "National auditing review of origins, formation and development" . . . 55
10. **L.Naranchimeg** "Analysis of material resources" . . . 63
11. **D.Nyamaa** "Registering and reporting of foreign currency rates changes" . . . 67
12. **P.Oyunbileg** "Commercial banks crediting, its types, special features in Mongolia" . . . 73
13. **D.Oyuntsetseg** "Monetary policy, its methods and instruments" . . . 77
14. **B.Sainjargal, T.Jaavaa** "Concepts of accounting standards developments" . . . 80
15. **N.Tungalag** "Development of Japanese managerial accounting" . . . 86
16. **N.Tsedvee** "Some theoretical& methodological problems of determining the auditing risks level" . . . 91
17. **S.Erdenebileg** "From history of financial markets" . . . 95
Appendix: Introduction of the accounting department of the School of Economic Studies, National University of Mongolia . . . 101

ӨМНӨХ ҮГ

Уншигч та бүхэнд Монгол Улсын Нягтлан бодох бүртгэлийн хөгжлийн он дараалал, Зах зээлийн харилцаанд нийцүүлж үндэсний нягтлан бодох бүртгэл-аудитын шинэ тогтолцоог төлөвшүүлэх тулгамдсан асуудлын талаарх зарим судалгааны дүнг сэтгүүлийн шинэ дугаараар толилуулж байна.

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр үндэсний нягтлан бодох бүртгэлийн талаар баримталж ирсэн бодлого, арга технологийг Эдийн засгийн шинэтгэл хийгээд, мэдээллийн даяарчлалд нийцүүлэн үндсээр нь эргэн хянаж, дэлхийн улс орнуудын нийтлэг жишигт, хөгжлийн төлөв байдалд ойртуулах шаардлагатай болсон юм.

Дэлхийн жишиг, Бүртгэлийн Олон Улсын Стандартад нийцсэн үндэсний нягтлан бодох бүртгэл-аудитын шинэ тогтолцоог төлөвшүүлэхийн тулд мэргэжлийн боловсон хүчнийг шинээр бэлтгэх, давтан сургаж чадваржуулах, мэргэжлийн удирдлага, хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлэхийн хамт юуны өмнө шинэчилсэн бүртгэлийн системийн загвар, баримтлах үндсэн зарчим, арга зүйг боловсруулах явдал нэн чухал боллоо.

1993-1997 онд Монгол Улсын нягтлан бодох бүртгэл, Аудитын хуулиуд батлагдаж, Монголын бүртгэл-аудитын чадавхийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр, стратегийг боловсруулж, холбогдож сургалт судалгаа, практик туршилтууд хийгдэж зарим үр дүн гарч байна. Үндэсний стандарт, бүртгэлийн систем, загварын талаар мэргэжлийн байгууллага, эрдэмтэд, практик ажилтнуудын үзэл ойлголт хараахан нэг мөр болж чадаагүй, маргаантай зүйл ч нилээд байна.

Тус сургуулийн Нягтлан бодох бүртгэлийн тэнхимийн эрдэмтэн багш нар бусад сургууль, мэргэжлийн байгууллагын эрдэмтэн судлаачидтай хамтран гүйцэтгэсэн "Монгол Улсын бүртгэл-тайлагнал, аудитын тогтолцоо" сэдэвт төслийн хүрээнд хийгдсэн зарим судалгаа, туршилт, үр дүнг энэ дугаарт нийтлэв.

Үндэсний бүртгэлийн загвар, стандартын төслийг хамтын хүчээр боловсруулж, мэдээллийг бэлтгэгчид (нягтлан бодогч), хэрэглэгчид, сонирхогч олон нийт, мэргэжлийн байгууллага, ажилтнуудаар хэлэлцүүлэн зөвшилцөлд хүрснээр хууль зүйн хүрээнд түүнийг мөрдөж хэвшүүлэх нь бүртгэлийн шинэчлэлтийн ойрын ирээдүйн ээлжит зорилт болж байна.

Б. Сувд
Б. Сайнжаргал

ЗОХИОГЧИД

1. **Н.Агваан** ХҮДС-ын нягтлан бодох бүртгэлийн тэнхмийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор. Монгол улсын нийтийн хоолны салбарын удирдлага, зохион байгуулалт, үр ашгийн асуудлаар судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: "Худалдаа нийтийн хоолны нягтлан бодох бүртгэл" 1999 он, "Санхүүгийн бүртгэл" 2000 он (хамтын бүтээл), "Аудит" сурах бичиг 2001 он, "Төсөвт байгууллагын нягтлан бодох бүртгэл" сурах бичиг. 2001 он.
2. **Г.Алтанзаяа.** ХҮДС-д нягтлан бодох бүртгэлийн тэнхимд багш. магистр, Монгол улсын татварын тогтолцооны асуудлаар судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: "НББ-ийн үндэс" 1999 он, "Зардлын бүртгэл" 2001 он.
3. **Д.Бадамханд.** МУИС, ЭЗС-ийн багш, докторант, МНБ, Төсвийн бүртгэл, тайлагнал, аудит чиглэлээр судалгаа хийдэг. Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: "Төслийн нягтлан бодох бүртгэл", "Зардлын бүртгэл" сурах бичгийн орчуулга, УБ., 2000.
4. **Р.Батжаргал.** Санхүү, эдийн засгийн яамны нягтлан бодох бүртгэлийн хэлтсийн дарга, Доктор (ph), дэд профессор. Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: 1. Санхүүгийн тайлангийн бэлтгэх аргазүй 1998 он, 2. АОУС-н орчуулга нэг бүлэг 1999 он, 3. НББОУС-н тайлбар 1999 он, 4. Нягтлан бодох бүртгэлийн цогц бодлогын хураамж. 2000 он, 5. Дунд шатны нягтлан бодох бүртгэлийн орчуулга 2 бүлэг. 2000 он, 6. Зардлын нягтлан бодох бүртгэлийн орчуулга 1 бүлэг. 2000 он, 7. Нягтлан бодох бүртгэлийн тестүүд. 2001 он.
5. **Р.Буянжаргал.** Олон Улсын эдийн засаг, Бизнесийн Дээд Сургуулийн ахлах багш, Бизнесийн удирдлагын магистр. Дэлхийн эдийн засаг, олон улсын санхүү, бүртгэл, аудитын чиглэлээр судалгаа хийдэг. **Н.Ганбаатар.** НИК ХК-ны ерөнхий нягтлан.
6. **Ч.Дашсамбуу.** МУИС, ЭЗС-ийн багш, Доктор (Ph), профессор, Санхүүгийн шинжилгээ, тайлан, аудит чиглэлээр судалгаа хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл: "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл" УБ., 1998.
7. **Т.Жаваа.** МУИС, ЭЗС-ийн багш, Доктор (Ph), дэд профессор, МНБ, Санхүү, удирдлагын бүртгэл, тайлагнал, аудит чиглэлээр судалгаа хийдэг.Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл", УБ., 1998, "Зардал удирдлагын бүртгэл: гарын авлага" УБ., 1999, "Удирдлагын нягтлан бодох бүртгэл" УБ., 2001, "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл: төлөвшил, шинэтгэл" УБ., 2001, "Санхүүгийн мэдээ" сонин 2001 он. №22, 23, 24.
8. **Ч.Жавзандолгор.** МУИС, ЭЗС-ийн ахлах багш, Бизнес удирдлагын магистр, МНБ, Засгийн газрын бүртгэл, хяналт, тайлагнал, аудит чиглэлээр судалгаа хийдэг. "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл" УБ., 1998.
9. **Л.Мөнх-Очир.** МУИС ЭЗС-ийн дэд профессор, докторант, Үндэсний аудитын төлөвшил, тогтолцоо сэдвээр судалгаа хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл. "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл" УБ., 1998, "Аудитын тулгамдсан асуудлууд", "Санхүү, бүртгэл, аудит" сэтгүүл, 2000 №1", "Аудитын зарим ойлголт, нэр томъёоны тухай", "Санхүү, бүртгэл, аудит" сэтгүүл, 2000, №4, "Монголын аудитын тогтолцоог боловсруулангуй болгох асуудал. МУИС ЭШ бичиг. 1999.
10. **Л.Наранчимэг.** МУИС, ЭЗС-ийн багш, докторант, МНБ, Санхүүгийн тайлагнал, аудитын чиглэлээр судалгаа хийдэг. "Санхүү, өртөг, удирдлагын бүртгэл" (хамтын) УБ., 1998.
11. **Д.Нямаа.** МУИС, ЭЗС-ийн багш. докторант. Бизнесийн нэгдэл, Төв ба салбар компани, Үндэстэн дамнасан корпорацын санхүүгийн нэгтгэсэн тайлангийн онол, аргазүйн асуудлаар судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн 3 жилд хэвлүүлсэн бүтээл: Асри Хаммер. "Зардлын бүртгэл-төлөвлөлт ба хяналт" сурах бичгийн 14, 20-р бүлэг. 2000 он. "Ахисан түвшний нягтлан бодох бүртгэл" гарын авлага, 2000 он.
12. **П. Оюунбилэг.** МУИС, ЭЗС-ийн ахлах багш, докторант. Банкны зээл, зээлийн үр ашиг, Системийн шинжилгээ ба загвар, санхүүгийн программчлалын чиглэлээр судалгааны ажил хийдэг. "Excel системийн гарын авлага" 1999 он, "Windows орчны программчлалын дельфи систем" сурах бичиг. 2000 он. "Банк, мөнгө зээлийн тогтолцооны шинэчлэлийн асуудлууд, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл. Эдийн засаг: онол практик сэтгүүл. 2001 он №3, "Арилжааны банкны зээлийн олголт төлөгдөлтийн хамаарлыг регрессийн шинжилгээний аргаар судалсан нь" ЭШ өгүүлэл. ШУА мэдээ сэтгүүлд. 2001 он.
13. **Д.Оюунцэцэг.** ХҮДС-ийн багш. Магистр, МНБ. Төрийн санхүүгийн тогтолцооны асуудлаар судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл: "Санхүү банкны үндэс" сурах бичиг 2000 он. "Санхүү, банкны үндэс" хичээлийн оюутны бие даалтын дэвтэр. 2000 он. "Төрийн санхүү" Ш.Батчулууны хамт. 2001 он.
14. **Б.Сайнжаргал.** МУИС, ЭЗС-ийн тэнхмийн эрхлэгч, Доктор (Ph), дэд профессор, МНБ, Санхүүгийн бүртгэл, тайлагнал, санхүүгийн шинжилгээ, удирдлагын чиглэлээр судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл: "Санхүүгийн тайлангийн шинжилгээ" УБ., 1999 он, "Зардал, удирдлагын бүртгэлийн гарын авлага" УБ., 1999 он. "Санхүүгийн шинжилгээний аргазүйг боловсронгуй болгох нь" МУИС ЭШБ (149), "Бүтээмжийн шинжилгээний онол, аргазүйн асуудал" Санхүү бүртгэл аудит сэтгүүл. 2001 он. "Монгол улсын бүртгэл-тайлагнал аудитын тогтолцоо" төсөл. 2000-2001 он.
15. **Н.Тунгалаг.** МУИС, ЭЗС-ийн багш. Доктор (Ph), дэд профессор, МНБ, Зардал удирдлагын бүртгэл, хяналт ба тайлагнал, аудит чиглэлээр судалгааны ажил хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл: "Удирдлагын бүртгэлийн тогтолцоог бүрдүүлэх асуудал" УБ., 1999. Борлуулалтын статистик шинжилгээ" ШУА мэдээ. 1999, №2. "Зардлын хамаарлын судалгаа" МУИС ЭШ бичиг. 1999, №5, "Зардлын бүртгэл" УБ., 2000.
16. **Н.Цэдвээ.** МУИС, ЭЗС-ийн ахлах багш. МНБ, Санхүүгийн тайлагнал, аудитын чиглэлээр судалгаа хийдэг. Сүүлийн жилүүдэд хэвлүүлсэн бүтээл: "Аудит", УБ., 1998, "Аудитын гарын авлага, УБ., 1999, "Монгол улсын аудитын тогтолцоог боловсронгуй болгох асуудал" МУИС ЭШ бичиг. 1999, №5.
17. **С.Эрдэнэбилэг.** Идэр дээд сургуулийн багш. МУИС-ийн ЭЗС-д докторант.

Товчилсон үгийн тайлбар.

АОУС – Аудитын олон улсын стандарт
НББОУС – Нягтлан бодох бүртгэлийн олон улсын стандарт
МНБ – Монголын мэргэшсэн нягтлан бодогч